

GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ İÇİN BİR ÇIKIŞ YOLU: SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ POLİTİKALARINI FEMİNİST KURAMLA ELE ALMAK

Nursel DURMAZ
Pamukkale Üniversitesi

Özet: Bu çalışma gelir dağılımı eşitliğinin sadece gelir grupları arasında değil, cinsiyetler arasında da aranması gerektiği düşüncesinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı ise gelir dağılımını doğrudan etkileyecek olan sosyal güvenlik sistemine dayalı sosyal transferlerin Türkiye’de kadınların aleyhine işlediğinin ortaya çıkartılması ve mevcut durumun toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilebilmesi için çözüm önerilerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nicel araştırma tekniği kullanılmış olup 2003-2012 yılları TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi veri setleri üzerinden gelir dağılımı ve yoksulluk hesaplamaları yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda primli sosyal transferlerin yararlanıcılarının erkekler olduğu bulgulanmıştır. Çalışmada sonuç olarak toplumsal cinsiyete duyarlı bir sosyal güvenlik sisteminin var edilebilmesi için neoklasik iktisada alternatif olarak feminist iktisat kuramlarına yer verilmesi vurgulanmıştır.

Anahtar sözcükler: Sosyal Güvenlik, Gelir Dağılımı, Toplumsal Cinsiyet, Feminist İktisat.

155

A Solution for Income Inequality: Social Security Policies are Examined Within Perspective of Feminist Theory

Abstract: This study claims that not only income redistribution among income groups but also between gender has to be analyzed. In this context, it aims to reveal that the social transfers on the basis of the social security system which directly affects income redistribution processes against women in Turkey; besides it offers gender sensitive solutions regarding this problem. In accordance with this approach, quantitative research technique is used by evaluating the statistics of TurkStat between the years of 2003 and 2012 for the income redistribution and poverty analysis. The analysis shows that the main beneficiary of the social transfers with social contribution are the men. As a result, this study emphasizes that feminist economics has to be taken into consideration in order to create a gender-sensitive social security system.

Key words: Social Security, Income Redistribution, Gender, Feminist Economics

GİRİŞ

Gelir dağılımı eşitsizliğinin birçok nedeni bulunmaktadır. Ülkenin demografik özellikleri, kayıt dışı ekonomisi, işsizlik ve enflasyon gibi yapısal oluşumların yanı sıra vergi ve sosyal güvenlik politikaları gibi uygulamalar gelir dağılımı üzerinde doğrudan belirleyici olmaktadır. Bu sebeple, politika belirlemede devletin benimsediği iktisadi yaklaşım ile hangi gelir gruplarına yaptığı harcamalara ağırlık verdiği oldukça önemlidir.

Sosyal güvenlik uygulamaları hem gelişmiş hem de gelişmekte ülkeler için, kaynakları veya gelirleri yeniden dağıtarak sosyal riskleri gidermeyi hedefleyen sistemler bütünü olduğundan, gelirin üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına dağıtılmasında önemli bir rolü vardır. Geliş-

miş ülkelerde nüfusun yaşlanması, gelişmekte olan ülkelerde ise kayıt dışı ekonomi dolayısıyla meydana gelen kaynak yetersizliği gibi problemler sebebiyle sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilir olması giderek zorlaşmaktadır. İlgili literatürde çoğunlukla ülkeleri sosyal güvenlik sistemlerinde reforma itmedeki temel neden olarak nüfusun yaşlanması ele alınmaktadır. Tek nedeni bu olmamakla birlikte göz ardı edilmemesi gereken alanlardan birisi de kadınların, erkeklere bağımlı olarak sosyal güvenlik yararlanıcısı olmalarıdır. Bozulan aktif sigortalı/pasif sigortalı dengesi ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliğini tehlikeye düşürmektedir. Türkiye’de toplumsal cinsiyet rollerinin bir sonucu olarak işgücü piyasasında dezavantajlı konumda olan kadınlar sosyal güvenlik sisteminden büyük oranda bağımlı konumda yararlanabilmektedirler. Sosyal güvenlik sistemlerinin uygulanış biçimi hükümetlerin benimsedikleri iktisadi politikalar çerçevesinde değişkenlik göstereceğinden gelir dağılımının adil oluşu ile de doğrudan ilişkilidir. Ana akım iktisat anlayışı olarak kabul gören neoklasik iktisadın, sosyal güvenlik sisteminin gelir dağılımı eşitliğinin sağlanmasında ne denli başarılı olduğu, buna ek olarak başka bir iktisadi yaklaşımla daha eşitlikçi ve sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sisteminin elde edilip edilemeyeceği sorusu çalışmanın hareket noktası olmuştur. Bu sebeple çalışmanın amacı toplumsal cinsiyete duyarlı bir sosyal güvenlik sisteminin gelir dağılımı için bir iyileştirme sağlayıp sağlayamayacağını ortaya çıkartılmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada nicel araştırma tekniği kullanılmış olup ilk olarak gelir dağılımı ve sosyal güvenlik arasındaki ilişki, 2003-2012 yıllarına ait TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi veri setlerinden yararlanılarak tartışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre sosyal güvenlik sistemine dayalı primli sosyal transferlerin gelir dağılımı üzerindeki düzeltici etkinin toplumsal cinsiyete duyarlı olup olmadığı üzerinden tartışma yürütülmüştür. Buradan hareketle Türkiye’deki sosyal güvenlik sistemi toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınmış ve primli sosyal transferlerin yararlanıcısı olarak erkeklerin karşımıza çıktığı bulgulanmıştır. Çalışmada eşitlikçi bir gelir dağılımı arayışı içinde toplumsal cinsiyetin göz ardı edilmemesi gerekliliğinden yola çıkılarak, sosyal güvenlik sisteminin toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesinde feminist iktisadın bu yöndeki politika önerilerine yer verilmiştir.

I. GELİR DAĞILIMI VE SOSYAL GÜVENLİK İLİŞKİSİ

Bir toplumda, belirli bir dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin toplamını ifade eden milli gelirin kişiler ya da sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere bölüşüm ilişkileri; bölüşüm ilişkileri sonucunda kişi ve gruplara düşen gelire ise gelir dağılımı denilmektedir (Sönmez, 2001: 193). Bir ülkedeki gelir dağılımı hakkında yorum yapabilmek veya ülkeleri karşılaştırmak için gelir dağılımını birçok biçimde incelemek mümkündür. Bunlardan en çok kullanılanları kişisel ve sınıfsal/fonksiyonel gelir dağılımlarıdır.

Sınıfsal ya da fonksiyonel gelir dağılımı, gelirin sosyo-ekonomik gruplar, sosyal sınıflar arasındaki dağılımını gösterir. Bu yaklaşım, kapitalist bir toplum içinde farklı ve karşıt konumdaki sosyo-ekonomik aktörler arasındaki ekonomik sınıf mücadelesinin yön verdiği bölüşüm ilişkileri içinde, sınıfsal gelir paylarının belirlenmesi ve analizine yönelir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2015: 10). Çalışmada ağırlıklı olarak ele alacağımız kişisel gelir dağılımı ise, gelirin bireyler ya da haneler arasındaki dağılımını göstermektedir. Bu dağılımda, kişilerin gelir düzeyleri onların çatışmalı konumlarda karşı karşıya gelen sosyal/sınıfsal durumlarından bağımsız olarak ele alınır. Bireylerin ya da hanelerin elde ettikleri gelirler küçükten büyüğe doğru sıralanır ve istenen yüzdeler dilimlere bölünerek dilimler arasındaki eşitsizlik ölçülür. Yüzdeler dilimler küçüldükçe gelir grupları detaylandırıldığından gelir eşitsizliğine ilişkin daha çarpıcı ve bozuk sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2004: 60).

Sosyal güvenlik kurumları sosyal risklerle karşılaşan bireylere gelir güvenliği sağlarken, yattığı fon akımları nedeniyle geliri yeniden dağıtmaktadır (Özşuca, 1990: 98). Fon akımları sonucunda çalışanlardan işsizlere, yaşlılara ve malullere doğru olmak üzere bir kısım bireylere ek satın alma gücü sağlanırken (Gillespie, 1965:150- 151), diğerlerinin satın alma gücü azalmaktadır. Daha düşük düzeyde gelire sahip olanların, yüksek gelir gruplarında yer alanlara göre daha

fazla desteklenmeleri, gelir dağılımı eşitliği için gerekli bir koşuldur.

Çalışmada gelir dağılımı eşitsizlik ölçütlerinden biri olan gini katsayısı kullanılmıştır. Sosyal güvenlik ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak adına 2003-2012 yılları TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi verileri setlerinden elde edilen eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerden primli sosyal transferler¹ (Emekli maaşı+ dul, yetim, öksüz maaşı+ gazilik, malüllük, hastalık maaşı+işsizlik maaşı) çıkartıldıktan sonra, birikimli kişisel gelir payları oluşturulmuş ve her yıl için yeni gini katsayıları hesaplanmıştır (Tablo 1).²

Gini katsayısı şu formül ile hesaplanmıştır (Özdemir, 2001: 118-119):³

$$B=1/2[(x_1-x_0)*(y_1+y_0)+(x_2-x_1)*(y_2+y_1)+\dots+(x_k-x_{k-1})*(y_k+y_{k-1})]$$

k=gelir dilimi sayısı, x=Cumulative household, y= Cumulative income,

$$A=5000-B$$

$$\text{Gini katsayısı} = A/5000$$

Yukarıdaki formülden yararlanılarak ayrı ayrı sosyal transferlerin dahil olduğu ve çıkartıldığı durumda gini katsayıları ayrı ayrı hesaplanmıştır.⁴ Bu sebeple sosyal transferlerin gelir dağılımı üzerindeki etkisini görmek mümkün olacaktır.⁵

Tablo 1. Gini Katsayıları

	2003	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
+	0,433	0,413	0,398	0,375	0,384	0,392	0,402	0,385	0,382
-	0,445	0,452	0,417	0,418	0,463	0,436	0,443	0,404	0,409

(+) = sosyal transferlerin dahil olduğu durumda yapılan hesaplama
 (-) = sosyal transferlerin çıkartıldığı durumda yapılan hesaplama
 *2003-2012 yılları TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi veri setleri üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde 2003-2012 yılları için sosyal transferlerin hesaplamaya dahil edilmediği durumda gini katsayısının arttığı görülmektedir. Bir başka deyişle sosyal transferler gini

- 1 Çalışmada primli sosyal transferlerin etkisi araştırıldığından, analizlere primsiz sosyal transferler dahil edilmemiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da sosyal transferler denildiğinde primli sosyal transferler kastedilecektir.
- 2 TÜİK'ten edinilen veri setlerinden 2005 yılına ait olan CD'de meydana gelen teknik bir arızadan dolayı gelir dağılımı hesabı yapılamamıştır.
- 3 Yeni gini katsayılarının hesaplanmasında, öncelikle Lorenz eğrisinin A ve B alanlarının hesaplanması gerekmektedir. Bunun için eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirden sosyal transferler çıkartıldıktan sonra elde edilen yeni eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelir küçükten büyüğe doğru sıralanmış ve yüzde 10'luk dilimlere bölünmüştür. Her bir dilimdeki toplam gelirin yüzdeleri alınmıştır. Ardından birikimli gelir yüzdeleri oluşturulmuştur (cumulative income, y). Diğer taraftan her bir dilimdeki hane sayılarının birikimli yüzdeleri alınmıştır (cumulative households, x). Bu şekilde x ve y değerlerinin girilmesiyle B alanı elde edilmiştir. Ardından, Lorenz eğrisinde toplam alan 1000 olduğundan "A" alanının toplam alana olan oranı gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren Gini katsayısını vermiştir.
- 4 Sosyal transferlerin dahil olduğu durumdaki gini katsayılarının, TÜİK'in aynı yıllar için yayınladığı gini katsayılarından küçük miktarlarda farklılaşmasının nedeni; TÜİK'in gini katsayılarını Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi'nden hesaplamasından kaynaklanmaktadır.
- 5 Tam da bu noktada hatırlamakta fayda var ki, TÜİK'in yayınladığı gelir dağılımı eşitsizlikleri birçok sosyal bilimci tarafından eleştirilmektedir. Bu eleştirilerin temel nedeni ise özellikle kar, faiz ve rant gelirine sahip bireylerin gelirlerinin yüzde 60'tan fazlasını beyan etmemeleri (Çelik, 2004: 71) ve en zengin hanelere anket yoluyla ulaşılmasının güçlüğü nedeniyle en zengin hanelerin örnekleme kapsamamasıdır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2015: 116). Dolayısıyla bu çalışmada TÜİK verilerinin gerçeği yansıtmama niteliği tartışmasına girilmeden, mevcut durumdaki sosyal transferlerin gelir eşitsizliğine etkisi toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınmıştır.

katsayısına düşürücü bir etki yapmakta ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik sistemi ile gelir dağılımı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Şüphesiz gelir dağılımı eşitsizliği, yoksulluk ile ilgili kısmen bilgi verse de sosyal transferlerin yoksulluk üzerindeki doğrudan etkisini de görmek mümkündür. Böylelikle işgücü piyasasında yer almanın ve sosyal güvenlik şemsiyesi altında olmanın, yoksulluğu önlemede ne kadar önemli olduğu da görülecektir.

Tablo 2 sosyal transferlerin dahil olduğu ve çıkartıldığı durumlarda 2006-2012 yıllarına ait Türkiye'deki yoksulluk oranlarını karşılaştırmalı olarak vermektedir.⁶ 2006 yılında sosyal transferlerin dahil olduğu durumda yoksulluk oranı %23,8 iken, sosyal transferlerin çıkartılması halinde bu oran %24,7'ye çıkmaktadır. Devam edecek olursak, 2007 yılında 23,5'den 24,3'e, 2008 yılında 25,2'den 25,8'e, 2009 yılında 23,7'den 24,8'e, 2010 yılında 22,5'den 23,9'a, 2011 yılında 22,8'den 24,8'e ve 2012 yılında 21,2'den 22,9'a yükselmektedir. Görüldüğü üzere yoksulluk hesabında sosyal transferlerin çıkartılması sonucunda yoksulluk oranının arttığı görülmektedir. Dolayısıyla sosyal transferlerin yoksulluğu azaltmada bir etken olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Yoksulluk Oranları

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
+	23,8	23,5	25,2	23,7	22,5	22,8	21,2
-	24,7	24,3	25,8	24,8	23,9	24,8	22,9

(+) = sosyal transferlerin dahil olduğu durumda yapılan hesaplama
(-) = sosyal transferlerin çıkartıldığı durumda yapılan hesaplama

*2006-2012 yılları TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi veri seti üzerinden hesaplanmıştır.

158 | Gelir dağılımı eşitsizliği, farklı gelir grupları arasında büyük uçurumların olduğu anlamına gelirken, kendiliğinden eşitlikçi bir gelir dağılımının var olması mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, devlet tarafından gelir dağılımına müdahale edilmesi "sosyal devlet" in bir gereği olarak görülmektedir (DPT, 2001: 68). OECD'ye göre devletlerin; sosyal transferleri arttırması, yoksulların lehine vergilendirme politikaları uygulaması ve sosyal yardımlarda artışa gitmesi eşitsizlikleri çok daha hızlı azaltacaktır (OECD, 2008: 16). Bu müdahalenin şekli ve dozu doğal olarak ülkelerin hangi iktisadi yaklaşımı benimsedikleri ve uyguladıkları politikalara göre farklılaşmaktadır. Gelir dağılımıyla ilgili olarak referans alınan iktisadi yaklaşıma göre farklı yorumlar geliştirmek mümkündür:

"Keynesyen iktisada göre gelir dağılımı konusu, tamamıyla devletin görevidir ve devlet gelir dağılımını daha eşitlikçi hale getirmek için ekonomiye aktif ve bilinçli olarak müdahale etmelidir; liberal iktisada göre ise gelir dağılımı kendiliğinden gerçekleşmesi gereken ve böylece müdahaleci bir ekonomik yapıdakinden daha başarılı sonuçlara ulaşılacak bir meseledir" (Barr, 1993: 44).

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı incelenecek olan neoklasik iktisada dayanan politikaların yarattığı cinsiyet eşitsizliğinin, işgücü piyasasındaki yansımalarını aşağıdaki başlık altında görmek mümkündür.

II. TÜRKİYE İŞGÜCÜ PİYASASINDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

TÜİK'in yapmış olduğu 2014 Hanehalkı İşgücü Anketi veri setinden elde edilen verilerden yararlanarak işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin bir takım sonuçlara ulaşılabilir: 2014 yılı için istihdam edilen 25 milyon 933 bin kişinin %70,4'ü erkeklerden oluşurken, % 29,6'sı kadınlardan oluşmaktadır. İstihdamda olan erkeklerin %7,1'inin çalışma şekli yarı zamanlı iken kadınlarda bu oran %22,6'ya çıkmaktadır. İşteki durumlarına bakıldığında erkeklerin %4,9'unun, kadınların ise %29,5'inin ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları; kayıtlılık durumlarına

6 Medyan gelirin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir.

baktığımızda ise “bu işinizden dolayı Sosyal Güvenlik Kurumu’na (SGK) kayıtlı mısınız?” sorusuna erkeklerin %29,3’ünün, kadınların ise %48,4’ünün “hayır” yanıtını verdiğini görmekteyiz.⁷ Dolayısıyla kadınların işgücü piyasasındaki bu dezavantajlı konumlarının sosyal güvenlik sisteminde de karşılık bulacağını tahmin etmek zor olmayacaktır.

Kadınların emeklilik hakkına erişememeleri, ağırlıklı olarak yarı zamanlı çalışıyor olmalarının yanı sıra toplumsal cinsiyet rolleri gereğinden de kaynaklanmaktadır (Özar ve Yakut-Çakar, 2015: 311). 2014 yılı TÜİK Hanehalkı işgücü anketi istatistiklerine göre kadınlar işgücüne katılmama nedenlerini sıralarken en büyük etkenin %57,6 ile “ev kadını” olmak olduğunu belirtmişlerdir.⁸ Türkiye’de ev geçindirme sorumluluğunu erkeklere, evin ve ailenin bakımını kadınlara yükleyen rol dağılımı sebebiyle kadınların işgücü piyasasında yer almalarını beklemek gerçekçi olmayacaktır. İşverenler de işe alımlarda iş tecrübesi olmayan kadınları tercih etmediklerinden, kadınların dezavantajlı konumları bir sarmal biçimde devam etmektedir. Bunlara ek olarak “yalnız anneler için çocuk bakımının gerektirdiği sorumluluk istihdam olanaklarını ciddi biçimde kısıtlarken; kendisinin ya da çocuklarıyla birlikte ailesinin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalan kadınlara düşük ücretli ve sosyal güvencesiz işlerden başka seçenek kalmamaktadır” (Özar ve Yakut-Çakar, 2015: 310).

III. TÜRKİYE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Türkiye’de geleneksel aile yapısı hem kadınların hem erkeklerin sosyal güvenlik haklarına erişim şeklini belirlemektedir. Kadınların büyük çoğunluğu işgücü piyasasında aktif çalışanlar olarak değil eşlerine veya babalarına bağımlı bireyler olarak sosyal güvenlik sistemine dahil olmaktadır (Elveren, 2008). “Kadınların büyük ölçüde sosyal güvenlik programlarına bağımlı olarak erişimi, sadece bugünkü değil gelecekteki güvencelerinin de, bir erkek (baba ya da eş) üzerinden belirlenmesi ile sonuçlanmaktadır” (Gökbayrak, 2011: 167).

Özel olarak emeklilik sistemlerinde, genel olarak ise sosyal güvenlik sisteminde ve işgücü piyasasındaki, toplumsal cinsiyete duyarlı olmayan düzenlemeler etkileşimli bir biçimde kadınlar aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. Emeklilik aylığına hak kazanabilme ile sisteme sunulan katkı arasında doğru orantılı güçlü bir ilişki olması, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle erkeklere göre daha az emekli aylıkları almalarına neden olmaktadır. Diğer taraftan kadınların eşlerine olan bağımlılıkları arttıkça toplumsal cinsiyet rolleri de pekişmektedir (Steinheilber, 2006: 21). Kadınların ev işleri ile meşgul olma ve bakım hizmeti sunma gibi görevleri olması nedeniyle yarı zamanlı, düşük ücretli ve çoğu zaman sosyal güvencesiz işlerde çalışmaları başta emeklilik hakkı olmak üzere sosyal güvenlik hakkından ancak bağımlı konumda yararlanmalarına sebebiyet vermektedir. Türkiye genelinde 18-64 yaş arası eşi vefat etmiş ve eşinden boşanmış 1220 kadınlı yapılan bir araştırmada kadınların sadece üçte biri kendi adlarına ya da bir erkeğin bağımlı sigortalısı olarak sosyal güvenlik şemsiyesi altında olduğu bulgulanmıştır (Özar ve Yakut-Çakar, 2015: 312).

5510 sayılı kanun yarı zamanlı çalışan kadınların sosyal sigorta yardımlarına hak kazanabilmeleri için sigorta primlerinin çalıştığı süre ile ödenmesini şart koşmuştur. Bu durum kadınların prim ödeme gün sayısını dolduramamaları anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle yarı zamanlı çalışan kadınların prim ödeme gün sayısını doldurabilmeleri için yüzde 15-25 daha fazla çalışmaları gerekmektedir (Karadeniz, 2011: 96). Dolayısıyla kadınların emeklilik hakkına erişebilmeleri için prim ödeme gün sayılarını doldurabilmelerinin erkeklere göre oldukça güç olduğunun da bir kanıtıdır.

Ülkemizde mevcut durumda dahi kadınların sosyal güvenlik sistemine dahil olmaları oldukça sınırlıyken, patriarkal modele dayanan sosyal güvenlik reformunun gelecekteki sonuçlarının toplumsal cinsiyet eşitliğine imkan tanınması mümkün değildir (Elveren, 2015: 65). Emeklilik yaşının kadın ve erkek için eşitlenmesi, kadınların işgücüne katılım oranlarının artacağı varsayımına dayansa da, bu varsayımın aksine yakın bir zaman önce anne veya babaya, “çocuğun

7 TÜİK 2014 Hanehalkı İşgücü Anketi veri setinden hesaplanmıştır.

8 TÜİK 2014 Hanehalkı İşgücü Anketi veri setinden hesaplanmıştır.

VIII. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu

mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden ay başına kadar normal çalışma süresinin yarısı kadar çalışabilme” olanağı getiren bir yasa çıkartılmıştır.⁹ Kadınların ücret düzeylerinin erkeklere oranla daha düşük olduğu göz önünde bulundurulursa bu düzenlemenin yararlanıcılarının kadınlar olacağı ve uzunca bir süre işgücü piyasasından uzak duran bir kadının emeklilik hakkına erişmesinin neredeyse imkansız olacağı açıktır.

İşgücü piyasasının sürekli, tam zamanlı, kayıtlı çalışma biçimlerinden dışlanan kadınlar, aynı zamanda primli sosyal transferlerin yararlanıcısı olmaktan da uzak kalmaktadırlar. Bu açıklamayı doğrular bir nitelik taşıyan Tablo 3, şu şekilde hesaplama yapılarak oluşturulmuştur:

$$HKG' = \left[\left(\frac{HKG}{İndeks} \right) - (YEMG + YDYÖM + YGMM + YİM) \right] * İndeks$$

$$EHKG' = \frac{HKG_1}{EHB}$$

HKG¹: Sosyal transferler (primli) çıkartılmış hali ile yıllık hanehalkı kullanılabilir geliri

HKG: Yıllık hanehalkı kullanılabilir geliri

YEMG: Yıllık emekli maaş geliri (Nakdi)

YDYÖM : Yıllık dul, yetim, öksüz maaşı (Nakdi)

YGMM : Yıllık gazilik ve malüllük maaşı, hastalık yardımı (Nakdi)

YİM : Yıllık işsizlik maaşı (Nakdi)

EHKG¹: Sosyal transferler (primli) çıkartılmış hali ile eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri

EHB : Yenilenmiş OECD ölçeğine göre eşdeğer hane büyüklüğü

Yukarıdaki formülden elde edilen “sosyal transferler çıkartılmış hali ile eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelir” üzerinden yoksulluk hesabı yapılmıştır.¹⁰ Buna göre tabloyu şu şekilde okumak mümkündür; örneğin 2004 yılı için yoksulluk sınırı altında olanların %47,6’sı erkek, %52,4’ü kadinken; aynı yıl için primli sosyal transferlerin çıkartılmasıyla yoksulluk sınırı altında olanların %50,8’i erkek, %49,2’si kadın olmaktadır. Yani primli sosyal transferlerin çıkartılmasıyla yoksulluk sınırı altında olan erkeklerin sayılarının arttığı görülmektedir. 2012 yılına baktığımızda yoksulluk sınırı altında olanların %48,3’ü erkek, %51,7’si kadındır; primli sosyal transferlerin çıkartılmasıyla erkeklerin oranı %53,1’e çıkarken, kadınların oranı %46,9’a düşmektedir. Tablo 3 incelendiğinde analize tabi tutulan diğer her yıl için de benzer durumun yaşandığı görülmektedir. Primli sosyal transferlerin çıkartılmasıyla erkeklerin yoksullaşması, bu transferlerin yararlanıcılarının erkekler olduğunu göstermektedir. Primli sosyal transferlerin içindeki en büyük payı oluşturan emeklilik aylıklarından kadınların oldukça sınırlı düzeylerde yararlanabildiklerini söylemek mümkündür.

160

Tablo 3. Yoksulluk Oranları

Yoksulluk %		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
S.T. dahil	Erk	47,6	47,7	47,6	49,5	48,9	47,6	48,4	48,4	48,3
	Kad	52,4	52,3	52,4	50,5	51,1	52,4	51,6	51,6	51,7
S.T.	Erk	50,8	53,8	51,4	50,5	52,1	51,3	52,2	51,9	53,1
	Kad	49,2	46,2	48,6	49,5	47,9	48,7	47,8	48,1	46,9

*2004-2012 yılları arası Hanehalkı Bütçe Anketi veri setinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Çalışmanın bu bölümüne kadar ilk olarak sosyal güvenlik sistemi ile gelir dağılımı arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Primli sosyal transferlerin çıkartılması durumunda gelir dağılımında bir bozulma yaşandığı görülmüş, dolayısıyla mevcut primli sosyal transferlerin gelir dağılımı üzerinde düzeltici bir etkisinin olduğu ortaya çıkartılmıştır. Ardından primli sosyal transferlerin erkeklerin lehine işlediği, kadınların ise büyük oranda yararlanamadıkları bulguları 9 29/01/2016 kabul tarihli 6663 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

10 Yoksulluk sınırı; eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirin %60’ı olarak alınmıştır.

lanmıştır. Buradan hareketle Türkiye'deki mevcut sosyal güvenlik sistemi her ne kadar gelir dağılımı üzerinde düzeltici bir etki yaratsa da bunu toplumsal cinsiyete duyarlı olmayan bir biçimde gerçekleştirmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği yaratması sebebiyle yeterli görünmemektedir. Dolayısıyla işgücü piyasasındaki eşitsizlikleri ve kadının özel alana hapsediği gerçeğini dikkate alan bir sosyal güvenlik sisteminin gerekliliği kuşku götürmez bir gerçekliktir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında toplumsal cinsiyete duyarlı bir sosyal güvenlik sistemi yaratabilmek için, ana akım iktisat anlayışı olarak kabul gören neoklasik iktisadın benimsenmesiyle oluşturulan sosyal güvenlik politikalarının yetersiz kaldığı, dolayısıyla alternatif bir yaklaşım olarak feminist iktisat kuramlarına yer verilmesinin bir çözüm önerisi olabileceği üzerinde durulacaktır.

IV. EŞİTLİKÇİ BİR SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ İÇİN FEMİNİST KURAM

Feminist iktisat, iktisadı kadın deneyimlerini dışlayan eril toplumsal cinsiyetçi bakış açısından kurtarıp, hem kadın hem de erkek deneyimlerini “farklı” toplumsal, kültürel, etnik, ırksal, sınıfsal konumlarını da içerecek biçimde genişletmeyi hedeflemektedir. İktisadi inançlar erilin üstünlüğü anlayışında dayanaklarını bulan hiyerarşik ve bireyci yapıları temelinde sorguladığında, iktisadi kuramlar yaşamın temeli olan insan faaliyetleri ve bu faaliyetlerin politik ve yeniden üretime ilişkin unsurları ile bağlantılandırıldığında alternatifler geliştirmek mümkün olacaktır; iktisat temelinde sorulan sorular ve cevapların analizinde kullanılan yöntemler değişecektir. Bir başka deyişle problem seçimi, araştırmaların yürütülüş biçimi ve sonuçların değerlendirilmesi kadın bakış açısına ve diğer tüm ötekileştirilen algı ve bakışlara açılacaktır (Serdaroğlu, 2010: 3). Bu sebeple sosyal güvenlik sisteminin yürütülmesini sağlayan politikaların feminist kuram ile ele alınması toplumsal cinsiyete duyarlı bir sistem var edebilecektir.

Feminist iktisadın hedefi, “ne sadece daha fazla kadın iktisatçının yer bulması, [ne sadece kadınlarla ilgili konuların üzerinde yoğunlaşılması], ne de erkekleri dışlayan bir kadın iktisadının oluşturulmasıdır. Feminist iktisat kadınların ekonomik şartlarının gelişimini amaçlamak için iktisat disiplininin yeniden gözden” [geçirilmesini hedefler] (Eroğlu ve İşler, 2006: 67).

Feminist iktisatçılar, neoklasik kuramın kendisinin yanı sıra erkek iktisatçıların gündeme getirdiği soruların, çıkardığı sonuçların ve özellikle araştırmalara dayandırılan politika önermelerinin patriarkal olduğunu savunurlar (Gustaffson, 1991: 526). Kadınların karar alma mekanizmalarında yer alma konusundaki dezavantajlı konumu da üretilen sosyal politikaların erkek egemen olmasına sebebiyet vermektedir.

Bir iktisat makalesi, iktisadi bir konuyu bir model ve yöntemle inceler, iktisadi bir konu denildiğinde günümüze genel kabul gören ana akım iktisat anlayıştan piyasalar ile ilgili analizler kastedilmektedir. Böylece çok genel bir ifadeyle “karşılıklı ilişki içindeki üretim ve tüketim faaliyetleri kümesi” olarak tanımlanan yerleşik iktisadın tüm üretim ve tüketim faaliyetlerini içermediği görülmektedir. Ekonomiler önce güdümlü ve piyasa ekonomileri olarak ayrıştırılmakta, güdümlü ekonomiler inceleme alanı dışına itilerek sadece piyasa ekonomileri ele alınmaktadır (Serdaroğlu, 2010: 12). Piyasası olmayan üretim maliyetlerinin tamamı tüketici tarafından karşılanmayan (gönüllü kuruluşların iktisadi faaliyetleri toplumsal cinsiyetin tanımladığı rollere bağlı iş bölümü temelinde kadınlara yüklenen ev işleri, çocuk, hasta ve yetişkinlerin bakımı vb.) iktisadi faaliyetlerde piyasa mekanizmasının mantığına uygun olmadığı için inceleme alanı dışında bırakılmaktadır. Bu yüzden “yerleşik iktisat bilimi; ekonominin tümü adına sadece fiyat mekanizmasının işlediği piyasa sektörünü, piyasa ilişkilerini konu alan kısmı ile (kamusal alanı) [incelemekte], ekonominin geri kalan daha ziyade özel alanı konu alan [kısımını göz ardı etmektedir] (Serdaroğlu, 2010: 12). Bu yaklaşım kadınların iktisadi faaliyetlerini dışlarken, insanların varlıklarını sürdürebilmeleri için yaşamsal öneme sahip bir takım ürünlerin üretim ve dağıtımına (örneğin yiyecek ve bakım gibi) yönelik faaliyetleri de değersiz ve/veya ikincil olarak nitelendirir.

Feminist iktisatçılar, ana akım iktisadın kıtlık, bencillik ve rekabet üzerinde odaklandığını ve bu durumun insanları anlamlı iktisadi davranışlara yöneltme konusunda motive etmediğini, pek

çok soruna çözüm üretme niyetinde olmadığını ileri sürmektedir (Strober, 1994: 145). Kıtlığın, gelir dağılımdaki adaletsizlik, kötü beslenme ve açlık gibi sorunların göz ardı edilmesini kolaylaştırdığını, ek olarak rekabetçi bir piyasada kar maksimizasyonun ön planda olduğunu, cinsiyet ayrımcılığının giderilme maliyetinin getirisini aşıyorsa kabul edilebilir “rasyonel” bir davranış olarak görüldüğünü ileri sürerler (Strober, 1994: 145).

Ülkemizde mevcut durumdaki milli gelir hesaplamalarına bakım emeğinin dahil edilmemesi bu anlayışa göre son derece “rasyonel” karşılanmaktadır. Bunun sonucu olarak da hane içi emeğinin üretken emek olarak nitelendirilmesi, milli gelir hesaplarına katılması ve ücretlendirilmesi yönünde bir çabaya gerek duyulmamaktadır. Yukarıda bahsedilen ana akım iktisadın temelini oluşturan kıtlık, bencillik, rekabet anlayışı sosyal güvenlik sistemleri üzerinde de belirleyici rol oynamaktadır. İkincil gelir dağılımını doğrudan etkileyen sosyal güvenlik sistemi, toplumsal cinsiyete duyarlı olmadığına “kıt” kaynakların dağıtımında kadınları göz ardı etmektedir. İşgücü piyasasında işverenler kendi faydalarının maksimizasyonuna odaklanarak bu “bencil” ve “rekabetçi” yaklaşımlarında kadınları çalıştırmayı tercih etmeyerek onların emeklilik faydalarından yararlanma olanaklarını da ellerinden almaktadır.

Neoklasik iktisadın kadına patriarkal bakışı incelendiğinde, kadını nasıl ve hangi rasyonalite ile eve (özel alana) hapsettiğini açıklamak mümkün olacaktır. Neoklasik iktisadın varsayımlarında “örtük” olarak içerilen toplumsal cinsiyetçi bakış da deşifre edilebilecektir. Böylelikle kadınların iktisadın kamusal alanının (piyasanın) dışına itilmesinin rasyonalitesinin toplumsal cinsiyet rollerine dayanan bir takım örtük varsayımlarda yattığı ifade edilmektedir (Pujol’dan akt. Özkaplan ve Serdaroglu, 2010: 21). Söz konusu örtük varsayımlar, iktisadın babaları olarak nitelenen Pigou, Marshall, Edgeworth, Jevons vb. gibi iktisatçıların söylemlerinde kendini göstermektedir:

“Tüm kadınlar evlidir. Henüz evlenmemişlerse de mutlaka evleneceklerdir; aynı şekilde tüm kadınlar çocuk sahibidir ya da olacaktır. (...) Tüm kadınlar erkek yakınlarına (baba ya da kocalarına ya da erkek kardeşlerine) iktisadi olarak bağımlıdır ve bağımlı olmak zorundadır. (...) Kadınlar ev kadını statüsündedirler (öyle olmak zorundadırlar); üretici kapasiteleri onların bu statüde uzmanlaşmalarını sağlar. (...) Kadınlar irrasyoneldir. İktisadi birim olmaya uygun değildir.” (Pujol’dan akt. Özkaplan ve Serdaroglu, 2010: 22)

“Kadın işgücü arzını belirleyen en temel unsur, kocalarının işgücü geliridir” (Pigou, 1965: 565-566). Dolayısıyla iş aramak kadınlar için bireysel bir karar olmaktan çıkmaktadır. “İşgücü içinde kadınların sayısının artması, sanayide durgunluğa ve aile yaşamında bozukluklara yol açabilecektir” (Edgeworth, 1923: 493). Buradan hareketle neoklasik iktisat anlayışına göre kadınların işgücü içinde yer almaları, ekonomik refaha bir katkı olarak görülmemektedir. Tam tersine “ulusal refah” ve “hane halkının faydası” üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabileceği kabul edilmektedir. Marshall’ın “Kadınların ev dışında çalışmaları ev işlerini tam anlamıyla yapmalarını, çocuklarını doğru dürüst bir şekilde yetiştirmelerini engeller.” (akt. Özkaplan ve Serdaroglu, 2010: 22) şeklindeki ifadesi ise kadının öncelikli rolünün “anne” olmak olduğunu vurgulamaktadır.

Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” kitabında erkeklerin kendi çıkarları gözetmelerinin ekonomik büyüme sağlayacağından bahsedilirken bireysel çıkarın piyasa dünyasının bir kuralı olduğu vurgulanır. Aile ve ev ise ahlaki duygular ve fedakarlık dünyasıdır. Kadınlar bu dünyada diğer aile bireyleri için kendilerini feda ederek yaşarlar. Bu nedenle kamusal olan ve özel olan iki ayrı dünyadır ve birbirine karışmamalıdır (Toksöz, 2012: 88). Böylelikle kadınların işgücü piyasasındaki mevcudiyetlerinin pek ciddiye alınmamasına zemin hazırlanmaktadır. Bir başka deyişle neoklasik iktisat anlayışına göre kadınların ihtiyaçları başkalarınınca (erkeklerce) karşılandığına göre, işgücü piyasasında yer almaları için bir neden kalmamaktadır.

1. Feminist İktisadın Önerileri

Yukarıda sözü edilen cinsiyetçi varsayımlar, günümüz hegemonik iktisat yaklaşımlarında genel kabul gören bir anlayıştır. Benzer şekilde ev içi üretimin temel faktörü olan kadın emeğinin üretken kabul edilmemesi yaygın bir görüştür. Bu nedenle günümüzde istatistiki analizlerde ev

kadınları işgücüne dahil edilmemekte ve ev içi üretimi milli gelir hesaplarında göz önüne alınmamaktadır. Beneria, kadınların hane içindeki görünmeyen emeklerinin hesaplanması üzerine yaptığı çalışmada, işgücü olarak değer görmeyen kadın çalışmalarını nasıl kavramsal ve teorik açıdan anlam kazandırıp, milli gelir hesaplamalarına dahil edilebileceği üzerine kafa yormuştur. Konu ile ilgilenmesinin nedenleri arasında bir örnek sunarak, Moracco'da işgücüne katılım istatistiklerini incelediğinde erkeklerin %75, kadınların ise %10 oranında katıldıklarını gösterdiğini söylemiştir. Ancak sokağa çıktığında ise durumun çok farklı olduğunu; kimi kadını çamaşır yıkamak için elinde çamaşır sepeti ile dere kenarına giderken gördüğünü, kimi kadını yanında çocukları ile alış-veriş yaparken gördüğünü, dolayısıyla gördükleri ile istatistikleri karşılaştırdığında yanlış bir şeyler olduğunu düşünmüş ve gerçekleri yansıtmadığına kanaat getirmiştir (Beneria vd., 2003: 131-132). Kapitalist ekonomilerde işgücü piyasasına dahil edilen işler ücret veya fayda getiren işler olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple de kadınların hane içi emekleri iktisadi açıdan değersiz görüldüğünden hesaplamalara dahil edilmemektedir. Konu ile ilgili verdiği örnekte, *Housekeeper*¹¹ olarak çalışan birisi, yerine getirdiği işi karşılığında ücret almakta ve bu emeği milli hesaba dahil edilmektedir. Ancak kadınların hane içinde gerçekleştirdikleri işin bir kısmının temizlikçi bir kadının yaptığı işle aynı olmasına rağmen iktisadi açıdan değersiz görülmekte ve dolayısıyla hesaplamalara dahil edilmemektedir. Bu sebeple burada kritik olanın işin tanımı olduğu görülmektedir, çünkü neye ücret ödeneceği piyasa ile bağlantılıdır (Beneria vd., 2003: 133). Kadınların görünmeyen emeklerini görünür kılmak üzerine çalışan araştırmacılar çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Bunlardan bir tanesi de Margeret Reid'in üçüncü kişi önerisidir. Reid, temizlik, alış-veriş, yemek pişirme, çocuk ve yaşlı bakımı gibi işleri para karşılığı üçüncü kişinin üstlenebileceği önerisinde bulunmuştur (Beneria vd., 2003: 141). Böylelikle ev içi sorumluluklarından kurtulan kadın işgücü piyasasında kendine yer bulabilecektir.

a. Hane İçi Emeğinin Üretken Emek Kabul Edilmesi

Ev emeği her ne kadar milli hesaplamalara katılmasa da, kamu ve özel sektör içerisinde gerçekleştirilen ve milli gelir hesaplamalarına dahil edilen ücretli işlerle karşılıklı etkileşim içinde olduğu bilinmektedir (Akduran, 2012: 125). Kadınlar gelir getirici çalışmaya girseler dahi hane içi çalışma devam etmektedir, yani çocuk-hasta-yaşlı bakımı, temizlik yapma, yemek pişirme, kırsal kesimde ise odun toplama, su getirme gibi hane içi işleri yapmaya devam etmektedirler. Karşılığı ödenmeyen bu çalışma "üretken" sayılmamakta, üretken çalışmayı piyasada gelir getirici çalışma olarak gören iktisatçılar ve erkekler tarafından küçümsenmektedir. Piyasa ekonomisinin bu tarz karşılıksız emekten sağladığı yarar göz ardı edilmektedir. Bu durumun kadının maruz kaldığı baskıyla ilişkisi ve işgücü piyasasına katılım biçimlerindeki olumsuz etkileri patriarka ile ilişkilendirilmektedir (Toksöz, 2012: 86).

Tam da bu noktada feminist iktisadın önemi sadece piyasa temelli iktisadi faaliyetler yerine çeşitli alanlardaki iktisadi faaliyetlerin tümünü (kurumlar, devlet, aile-ev içi) birlikte ele alması sebebiyle ön plana çıkmaktadır. Böylelikle kamusal alana ilişkin piyasa temelli faaliyetler ile özel alana ve toplumsal yaşama ilişkin faaliyetler ve politikalar arasındaki ayrımın ortadan kalkması mümkün olacaktır. Bu bağlamda, feminist iktisatçıların iktisadın konusuna ilişkin yaklaşımlarını, bir bakıma feminist iktisadi da tanımlayan "özel olan politiktir ve politik olan iktisadidir; öyleyse kişisel olan sadece politik değil, aynı zamanda iktisadidir" [sloganı özetlemektedir] (Serदारoğlu, 2010: 25).

Bütçe süreçlerinde, çoğunlukla kadınların üstlendiği bakım, işgücünün ve toplumsal düzenin yeniden üretilmesinin devamlılığı gibi işleri kapsayan faaliyetler ihmal edilmektedir. Oysa ki bir ülkenin refahı sadece ücretli çalışan üyelerine değil, aynı zamanda bakım ve ev emeğini yerine getiren ücretsiz çalışan üyelerine de bağlıdır (Akduran, 2012: 127). Bu noktada feminist iktisatçıların öncülüğünde öne sürülen Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, merkezi bütçelerin iç dağılımına etki ederek, makro ekonomi politikalarının eğitim, sağlık, gelir, beslenme gibi alan-

11 Temizlikçi kadın anlamında kullanılmıştır.

larda ortaya çıkabilecek cinsiyet eşitsizliğini ağırlaştırıcı etkileri hafifletebilir (Budlender vd.'den akt. Akduran, 2012: 126).

b. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Önerisi

Feminist iktisatçıların öne sürdüğü toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme (TCDB) ekonomi alanında ve dolayısıyla gelir dağılımı üzerindeki eşitsizliklere karşı önemli bir çözüm önerisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu harcamalarını ve gelirlerini yan yana getiren bütçeler aynı zamanda hükümetlerin sosyal ve ekonomik önceliklerinin neler olduğunu gösteren politik metinlerdir. Her ne kadar tarafsız gibi görünseler de, bütçelerin kadın ve erkekler üzerindeki etkileri farklıdır. Çünkü kadın ve erkeklerin toplumdaki rolleri, sorumluluk ve kapasiteleri aynı değildir (Akduran, 2012: 126).

TCDB'nin ortaya çıkmasının nedeni; "devlet bütçesi veya yerel yönetim bütçelerinde geliştirilen politika önceliklerinin toplumsal cinsiyetler karşısında tarafsız olmadığı, erkekler lehine toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine yol açtığı iddiasına dayanmaktadır" (Şahin, 2012: 85). TCDB, bütçenin her aşamasında cinsiyetlere duyarlı bir yaklaşım sergileyerek, kadınlara ayrıcalık tanınmasından ya da kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı bütçeler düzenlemesinden de kaçınmaktadır (Budlender, 1998: 5). TCDB analizi yapılırken, izlenmesi gereken iki hattan birincisi, hane yerine birey temelli olması, ikincisi ise ev ve bakım hizmetinin göz ardı edilmemesidir (Elson'dan akt. Akduran, 2012: 127). Bütçe etki analizlerinin hanehalkı yanında birey temelli olması hanede yaşayan kadın ve erkeklerin bireysel olarak bütçeden nasıl etkilendikleri de göz önünde bulundurulması anlamına gelmektedir. Yani haneye bir gelir girdiğinde, mevcut ataerkil güç ilişkileri ve rolleri nedeni ile bunun o hanenin bütün üyeleri arasında eşit paylaşıldığı varsayılmaz. Nitekim çalışmada yer alan Tablo 4 ile kadın ve erkeklerin sosyal transferlerden nasıl etkilendikleri incelenmiş ve sosyal transferlerin yaralanıcısı olma şansını yakalayamayan kadınların sosyal güvenlik sistemindeki dezavantajlı konumları gösterilebilmiştir.

164

TCDB analizi için çeşitli yöntemler geliştirilebilir. Bugüne dek kullanılan 7 farklı yöntem şu şekildedir (Akduran, 2012: 129-134):

- aa. Faydalanıcı değerlendirmesi
- bb. Politika değerlendirmesi
- cc.. Bütçe raporu
- dd. Harcama yansıma analizi
- ee. Vergi yansıma analizi
- ff. Bütçenin zaman kullanımına etkisi
- gg. Bütçenin kapasitelere/yapabilirliklere etkisi

Yukarıda sıralanan yöntemler sosyal güvenlik sistemi ve gelir dağılımı bağlamlarında örnekler sunularak değerlendirmeye alınmıştır.

aa. Faydalanıcı Değerlendirmesi

Odak grup sohbetleri, fikir havuzları, anketler yoluyla merkezi veya yerel düzeydeki bütçe program ve politikalarında belirlenen hedeflerin, mevcut veya potansiyel faydalanıcıların ihtiyaç ve öncelikleri ile ne denli örtüştüğünü ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır (2012: 129). Analiz gerçekleştirilirken sorulabilecek sorulardan olan "eğer kadın ve erkeklerin faydalanma düzeyinde ciddi orantısızlık var ise, hangi ek kaynaklar aracılığı ile bu giderilebilir?" sorusu, çalışmada bulguladığımız sosyal transferlerden yararlanamayan kadınların, bu durumlarının iyileştirilmesi için yapılabilecekleri de yanıt niteliği taşıyacaktır.

bb. Politika Değerlendirmesi

Bütçede geçen harcamaya ilişkin politikanın kadınlar ve erkekler üzerindeki olası yansımaları analiz edilerek toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi değerlendirilmektedir (2012: 130). Burada Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin bir ayağını oluşturan sosyal yardımların yaralanıcılarının çoğunlukla kadınlar olmasından yola çıkılarak bir analiz yapmak mümkündür. Eşi vefat etmiş

kadınlara yönelik yardımlar ve evde bakım yardımı gibi düzenli gelir desteği kapsamında sayılabilecek sosyal yardımlar (Ünlütürk-Ulutaş, 2015: 48-49) ilk bakışta yoksulluğu azaltma yolunda kadınların lehine gibi görünse de diğer taraftan kadınların işgücü piyasasının dışında kalmalarının sonucu ve sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda sosyal yardımlar gibi primsiz sistemden en çok kadınların yararlanması, onların sosyal sigorta sisteminin dışında kaldıklarının da göstergesidir (Elveren, 2015: 78).

cc. Bütçe Raporu

Bütçe harcamalarının farklı göstergelere göre toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi analiz edilmektedir (2012: 131). Buna göre kadınların gelir eşitsizliğini ve erkeklere bağımlılığını azaltacak gelir transferlerine öncelik veriliyor mu? sorusu, çalışmamızda elde ettiğimiz bulgulara göre (Tablo 3), “hayır” yanıtını alacak ve düzeltilmesi gereken alanlardan birine dahil olacaktır.

dd. Harcama Yansıma Analizi

Söz konusu kamu hizmetinin birim maliyetini ölçen ve kişilerin bu hizmete bireysel erişimlerini temel alarak kamu harcamasının erkekler ve kadınlar arasında nasıl paylaşıldığını gösteren bir araçtır. TÜİK’in gerçekleştirmiş olduğu hanehalkı tüketim harcaması araştırmalarının cinsiyete göre analiz edilerek harcamaların yansıma profillerinin çıkartılması mümkündür.

ee. Vergi Yansıma Analizi

Özellikle sosyal güvenlik sistemi ile doğrudan ilişkili olduğundan vergi yansıma analizinin üzerinde durmakta fayda vardır. Vergilerin toplumsal cinsiyetlendirilmiş vergi analizi şu sorulara cevap aramaktadır: Vergiler nasıl toplanıyor ve bu kadın ve erkekler için ne anlama geliyor? Gelir vergileri dilimli olduğundan ve kadınların da ortalama gelirleri genelde düşük olduğundan daha az gelir vergi öderler. Dolaylı vergilerde ise kadın ve erkekler gelirlerinden bağımsız olarak aldıkları ürünlere vergi öderler. Ancak araştırmalar dolaylı vergilerden en fazla yoksulların ve kadınların zarar gördüklerini ortaya koymaktadır.

165

ff. Bütçenin Zaman Kullanımına Etkisi

Zaman kullanım anketleri de bütçelerdeki değişimlerin hanedeki iş bölümüne etkisini analiz etmek için faydalı bir veri seti sunmaktadır. Zaman verileri temel alınarak bütçeye yansıyan bir politika değişimin kadınların ev işi ve bakıma ayırdıkları zamana etkisi analiz edilmekte ve söz konusu politikanın hane içi cinsiyetçi işbölümüne iyileştirici veya kötüleştirici ne gibi bir etkisi olduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır (2012: 133). Ev ve bakım işine harcanan zamanın uzunluğu ölçüsünde kadınların işgücü piyasasında gelir getirici işlerde çalışması imkansızlaşmaktadır. Kadınlar ev ve bakım işleri nedeniyle işgücü piyasası dışında kalmakta, başta sosyal güvenlik olmak üzere gelir getirici çalışma üzerinden sağlanan sosyal hakların hiçbirinden yararlanamamaktadır. Bakım krizinin hakkaniyetli çözümü için önce çalışmanın yeniden tanımlanması ve geniş anlamda hem istihdamı hem de toplumun, ailelerin ve bireylerin yararlandığı, karşılığı ödenmeyen emeği de içermesi gerekmektedir. Zaman kullanım analizlerinin yardımı ile bunun yapılması mümkün görünmektedir. Bakım hizmetlerinin kamu tarafından üstlenilmesi arzu edilen durumdur, bu sebeple hükümetleri kamusal kaynakları bakım işine tahsis etmek için harekete geçirmek çok önemli bir adım olacaktır. Bunun yanı sıra bakım işinin sadece kadınların omuzlarına değil erkeklerle birlikte yürütmelerinin çareleri aranmalıdır.

gg. Bütçenin Kapasitelere/Yapabilirliklere Etkisi

Bir yapabilirlikler listesi oluşturularak insanların bu listeyi gerçekleştirebilmeleri için hayata geçirilmesi gereken bütçe politikalarının belirlenmesi ve insanların yapabilirliklerini geliştirecek uygun göstergelerin saptanmasıdır. Feministler yoksulluk konusunda, yoksulluğu tek başına değerlendirmek yerine bunun “yoksunluk” kavramı ile desteklenmesini önerir. 1980’lerin başında ilk kez Amartya Sen tarafından ortaya atılan ve daha sonra hem Sen hem de Nussbaum

tarafından gerçekleştirilen yapabilirlik/kapasite yaklaşımına göre yoksulluğu gelir azlığından çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak görülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Sen, 2000). Buna göre bir yoksulluk çeşidi olarak gelir yoksunluğu olgusu incelenirken, bu durumu doğuran genel makro ekonomik faktörlerin yanında, yaş, hastalık ya da toplumsal cinsiyet gibi özgül durumlarından dolayı toplum içinde dezavantajlı konuma gelmiş grupların bu durumları da dikkate alınmalıdır (Akduran, 2012: 123). Sen'in kapasite yaklaşımının feminist literatür açısından önemli cinsiyet eşitsizliğini gündeme almasıdır. Feminist iktisatçıların çalışmalarının da bu konuda tamamlayıcı etkisi olmuştur. Ana akım ekonomi teorisinin, rasyonel seçim ve bireysel refahını düşünerek hareket ettiğini varsaydığı "homo economicus"dan farklı olarak, kadınların özellikle hane içinde harcadıkları emeğin görünür hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Buna ek olarak, kadınların kendilerinden çok başkalarının refahı için çalıştığını hane içi iş bölümünün eşitsiz dağıldığını gören feministlerin, ekonominin cinsiyetçi yönünü ortaya koymalarına olanak sağlamıştır (Akduran, 2012: 124).

Yukarıda bahsedilen toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin uygulamaya konulması ile işgücü piyasasında, sosyal güvenlik uygulamalarında ve gelir dağılımı üzerinde cinsiyet dayalı eşitsizliğin azaltılabileceği tahmin edilmektedir. 1995 yılında Birleşmiş Milletler Kadın Konferansı'nda makroekonomik hedeflerin ve sosyal politikaların kadınların tam katılımıyla yeniden gözden geçirilmesi ve etkilerinin hafifletilmesi gerekliliğine açık bir gönderme yapılmıştır (Beneria vd., 2003). Dünya Bankası da konferansa toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kamu politikasının rolü üzerine sunduğu rapor ile hükümetlerin toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirmelerinin gerekliliği ve kadınların büyük oranda işgücü piyasasının dışında kalıyor olmalarının emek üretkenliğini düşürerek ülkenin gelecek dönem çıktı düzeyini de azalttığını vurgulamıştır (World Bank, 1995).

SONUÇ

Çalışmada ana akım iktisat anlayışı olarak kabul gören neoklasik iktisadın ileri sürdüğü politikalar ile sosyal güvenlik sisteminin toplumsal cinsiyete duyarlı adil bir gelir dağılımı yaratmadığı TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinden yararlanılarak ortaya çıkartılmıştır. Analiz sonuçlarına göre sosyal güvenlik sistemine dayalı primli sosyal transferlerin gelir dağılımı hesaplamalarından çıkartılması durumunda erkeklerin yoksullaştığı görülmüştür. Bir başka deyişle sosyal transferlerin asıl yararlanıcılarının erkekler olduğu istatistiki analizlerle ortaya çıkmıştır. Emeklilik gelirlerinin çok yüksek bir oranını kapsadığı sosyal transferlerin erkeklerin lehine işlemesi, kadınların emeklilik hakkına erişemedikleri anlamına gelmektedir. Bu durum kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlı konumlarının sosyal güvenlik sistemine yansımaları göstermektedir. Diğer taraftan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri gereği ev içi hizmet ve bakım yükümlülükleri nedeniyle işgücü piyasasından dışlandıkları da bir gerçektir.

Çalışmada işgücü piyasası ve sosyal güvenlik sisteminin sarmal bir biçimde kadınların aleyhine işlemesinin bir nedeni olarak, günümüz ana akım iktisat anlayışı olan neoklasik iktisat çerçevesinde belirlenen politikalar gösterilmiştir. Neoklasik iktisatçıların toplumsal cinsiyetçi varsayımlarına karşılık, toplumsal cinsiyete duyarlı eşitlikçi bir gelir dağılımı yaratmak için alternatif bir iktisadi anlayış olarak feminist iktisat kuramlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın son kısmında Feminist iktisadın önerilerine yer verilerek toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yöntemleri ile kadınların Türkiye işgücü piyasası ve sosyal güvenlik sistemine dahil olabilmelerinin yolu açılacağı üzerinde durulmuştur. Kadınların sisteme daha çok dahil olabilmeleri, mevcut durumda bağımlı yani "pasif" konumda olan kadınlar sisteme prim ödeyen "aktif" bireyler haline geleceklerdir. Böylelikle sosyal güvenlik sisteminin yararlanıcıları mevcut durumdaki gibi çoğunlukla erkekler değil, kadın ve erkekler eşit oranda olacaktır. Bu durum gelir dağılımının da toplumsal cinsiyete duyarlı hale gelmesine katkı sunacaktır. Her ne kadar istatistiksel bir analiz, bir projeksiyon yapılmadan toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yöntemi ile gelir dağılımının cinsiyet açısından eşitlikçi bir hal alacağı kesin bir dille söylenmesi yanlış

olsa da, feminist teorisyenlerin bu önerisi ile mevcut duruma göre daha adil bir gelir dağılımı elde edilebilmesi mümkün görünmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın henüz sonlandırılmadığı da belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. Atilla ve Kitapçı, İsmail (2008) "Sosyal Güvenliğin Demografik Boyutu: Türkiye'deki Emeklilik Sistemindeki Değişim", *Maliye Dergisi*, (154).
- Akduran, Özgün (2012) *Hane, Devlet, Piyasa: Kadın Emeği ve Sosyal Politikalar Bağlamında Cinsiyetlendirilmiş Bütçe*, Sosyal Araştırma Vakfı Yayınları.
- Alper, Yusuf (2006) "Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform: Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu: Değişiklikler, Yenilikler ve Kurumsal Değerlendirme Analizi", *Mercek*, Özel Sayı.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2015) *AKP'li Yıllarda Emeğin Durumu*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Badgett, M. V. Lee ve Folbre, Nancy (1999) "Assing care: Gender Norms and Economic Outcomes", *International Labour Review*, 138 (3).
- Barr, Nicholas (2004) *The Economics of the Welfare State*, Oxford University Press; Stanford University Press, 4th Edition.
- Beneria, Lourdes; Berik Günseli ve Floro, Mairia (2003) "Paid and Unpaid Labour: Meanings and Debates", *Gender Development and Globlization içinde*, Routledge.
- Cural, Mehmet (2009) "OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim, 4 (2).
- Dilik, Sait (1971) Sosyal Sigortaların Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 26 (2).
- DPT (2001) "Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele" *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT Yayını.
- Elveren, A. Yavuz (2008) "Assessing Gender Inequality in the Turkish Pension System", *International Social Security Review*, (61) 2.
- Elveren A. Yavuz (2015) Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Dedeoğlu S.; Elveren A.Y. (der), *2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet içinde*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Erdoğan, Seyhan (2006) Sosyal Politikada Değişim ve Sosyal Güvenlik Reformu", *Mülkiye Dergisi*, (252).
- Eroğlu, Ömer ve İşler Ruhan (2006) *Feminist İktisat*, Asil Yayın Dağıtım.
- Gökbayrak, Şenay (2011) İşgücü Piyasaları ve Sosyal Güvenlikte Dönüşüm Ekseninde Kadınların Emeklilik Güvencesi, *Çalışma ve Toplum*, (29).
- Gillespie, W. Irwin (1965) "Effect of Public Expenditures on the Distribution of Income", *Essays in Fiscal Federalism*, Musgrave Richard A. (Der.), Brooking Institution.
- Gustaffson, Siv (1991) Half the Power, Half the Income and Half the Glory, the Use of Microeconomic Theory in Women's Emancipation Research, *De Economist*, 139 (4).
- Karadeniz, Oğuz (2011) Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik, *Çalışma ve Toplum*, (38).
- Nussbaum, Martha (1999) "Women and Equity: The Capabilities Approach", *International Labour Review*, (138).
- OECD (2008) Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries, <http://www.sourceoecd.org/upload/8108051etemp.pdf>, Erişim Tarihi: 20.11.2014.
- Özar, Şemsa ve Yakut-Çakar, Burcu (2015) Kamu Politikaları, Piyasa ve Toplumsal Normlar Kısacasında Türkiye'de Erkeksiz Olmak, Dedeoğlu S.; Elveren A. Y. (der), *2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet içinde*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Özdemir, Durmuş (2001) *Applied Statistics for Economics And Business*, İstanbul Universty Press.
- Özsuca, Şerife (2003) "Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(2).

VIII. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu

- Pigou, Arthur Cecil (1960) *The Economics of Welfare*, London: Macmillan.
- Serdaroğlu, Ufuk (2010) *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet*, Ankara: Efil Yayınevi.
- Sen Amartya (2000) Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny, *Social Development Papers* (1), Manila: Asian Development Bank.
- Steinheilber, Silke (2006) "The Gender Implications of Pension Reforms. General Remarks and Evidence from Selected Countries", *UNRISD*, Geneva.
- Strober, Mayra (1994) "Can Feminist Thought Improve Economics? Rethinking Economics Thought a Feminist Lens", *American Economic Review*, 84 (2).
- Şahin, Mustafa (2012) Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) Yazınına Kuşbakışı, *Fe Dergisi*, (2).
- Toksöz, Gülay (2012) *Kalkınmada Kadın Emeği*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- TÜİK (2003), Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- TÜİK (2004), Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- TÜİK (2005) Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- TÜİK (2006) Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- TÜİK (2007) Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- TÜİK (2008) Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- TÜİK (2009) Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- TÜİK (2010) Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- TÜİK (2011), Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- TÜİK (2012), Hane Halkı Bütçe Anketi Veri Seti.
- Ünlütürk-Ulutaş, Çağla (2015) *Sosyal Yardımlara Yerelden Bakmak*, Ankara: Gazi Kitabevi.